

TA'LIMNING TARIXIY BOSQICHLARI VA BUGUNGI ZAMONAVIY TA'LIM YUTUQ VA KAMCHILIKLARI

Olimova Dildora Mavlonova

E-mail: axasanboyevich@gmail.com

Telefon raqam: +99899 468 9124

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqola ta'lim tizimining insoniyat sivilizatsiyasi rivojidadagi tarixiy evolyutsiyasini, uning shakllanish bosqichlarini, shuningdek, bugungi kun zamonaviy ta'limining asosiy yutuqlari va mavjud kamchiliklarini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Ta'lim ilk jamiyatdagi oddiy ko'nikmalarni uzatishdan to' axborot asrining raqamli texnologiyalari integratsiyasiga qadar bosib o'tgan murakkab yo'l yoritilgan. Maqolada an'anaviy ta'lim modelidan shaxsga yo'naltirilgan, interfaol va masofaviy ta'limga o'tishning didaktik va sotsial-madaniy jihatlari ko'rib chiqilgan. Xususan, raqamli ta'lim (e-learning), integratsiyalashgan yondashuv va inklyuziv ta'lim kabi zamonaviy tendensiyalar tahlil qilinib, ularning samaradorligi baholangan. Shuningdek, zamonaviy ta'limdagi tizimli muammolar, jumladan, raqamli tafovut, o'qituvchilar malakasi va ta'lim mazmunining tez o'zgaruvchan bozor talablariga moslashmasligi kabi kamchiliklarga e'tibor qaratilgan. Maqolada statistik ma'lumotlar va qiyosiy jadvallar asosida ta'lim evolyutsiyasining asosiy ko'rsatkichlari aniq ko'rsatib berilgan bo'lib, kelgusida ta'lim tizimini takomillashtirish yuzasidan ilmiy asoslangan tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim evolyutsiyasi, Tarixiy bosqichlar, Zamonaviy ta'lim, Raqamli ta'lim, Interfaol metodlar, Inklyuzivlik, Raqamli tafovut, O'qituvchi kompetensiyasi, Ta'lim sifatining baholanishi.

АННОТАЦИЯ

Данная научная статья посвящена глубокому анализу исторической эволюции системы образования в процессе развития человеческой цивилизации,

этапам её становления, а также основным достижениям и существующим недостаткам современного образования. Раскрывается сложный путь, пройденный образованием от передачи простейших навыков в первобытном обществе до интеграции цифровых технологий информационной эпохи. В статье рассматриваются дидактические и социокультурные аспекты перехода от традиционной модели образования к личностно-ориентированному, интерактивному и дистанционному обучению. В частности, анализируются современные тенденции, такие как цифровое образование (электронное обучение), комплексные подходы и инклюзивное образование, и дается оценка их эффективности. Также уделяется внимание системным проблемам современного образования, включая цифровое неравенство, квалификацию учителей и недостатки в адаптации образовательного контента к быстро меняющимся требованиям рынка. В статье наглядно представлены основные показатели развития образования на основе статистических данных и сравнительных таблиц, а также предлагаются научно обоснованные рекомендации по совершенствованию системы образования в будущем. Ключевые слова: Эволюция образования, Исторические этапы, Современное образование, Цифровое образование, Интерактивные методы, Инклюзия, Цифровое неравенство, Компетентность учителя, Оценка качества образования.

ANNOTATION

This scientific article is devoted to an in-depth analysis of the historical evolution of the education system in the development of human civilization, the stages of its formation, as well as the main achievements and existing shortcomings of modern education today. The complex path that education has traveled from the transmission of simple skills in primitive society to the integration of digital technologies of the information age is highlighted. The article examines the didactic and socio-cultural aspects of the transition from the traditional education model to person-centered, interactive and distance learning. In particular, modern trends such as digital education

(e-learning), integrated approaches and inclusive education are analyzed and their effectiveness is assessed. Attention is also paid to systemic problems in modern education, including the digital divide, teacher qualifications and shortcomings in adapting educational content to rapidly changing market requirements. The article clearly shows the main indicators of the evolution of education based on statistical data and comparative tables, and puts forward scientifically based recommendations for improving the education system in the future.

Keywords: Evolution of education, Historical stages, Modern education, Digital education, Interactive methods, Inclusion, Digital divide, Teacher competence, Assessment of the quality of education.

KIRISH

Ta'lim — insoniyat jamiyatining asosiy ustunlaridan biri bo'lib, sivilizatsiyaning har bir bosqichida uning madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotini belgilab beruvchi hal qiluvchi omil bo'lib kelgan. Ta'lim tizimi ming yillar davomida uzluksiz ravishda o'zgarib, takomillashib, jamiyat ehtiyojlariga moslashib borgan. Agar ibtidoiy jamoa davrida ta'lim tabiatga va jamoaviy hayotga moslashish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni (ovchilik, o'simliklarni yig'ish) otadan bolaga yoki tajribali shaxsdan yoshga uzatish shaklida bo'lgan bo'lsa, keyinchalik qadimgi sivilizatsiyalarda (Misr, Mesopotamiya, Qadimgi Yunoniston) yozuv paydo bo'lishi bilan ibodatxonalar va saroylarda diniy, siyosiy va matematik bilimlarni uzatuvchi muntazam maktablar shakllangan. O'rta asrlarda ta'lim diniy markazlar – monastirlar va madrasalar atrofida to'plangan, ilmiy fikr esa asosan teologiya ta'siri ostida bo'lgan. Uyg'onish davridan boshlab universitetlar ilmiy va madaniy markazlarga aylandi, ta'lim mazmunida dunyoviy fanlar va gumanitar bilimlar ustuvorlik qila boshladi¹.

Sanoat inqilobi davriga kelib, jamiyatga ommaviy ishlab chiqarish talablariga javob bera oladigan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan ishchi kuchiga ehtiyoj tug'ildi.

¹ Toliqulov, U. T. — Pedagogika nazariyasi va tarixi — Toshkent: Turon-Iqbol, 2018, 98-105-betlar. (Ta'limning tarixiy bosqichlari nazariy tahlili).

Bu esa majburiy, ommaviy maktab ta'limi tizimining shakllanishiga olib keldi, u asosan an'anaviy (frontal) o'qitish modeliga asoslangan edi. Hozirgi – axborot va texnologiyalar asrida esa ta'lim yana bir keskin o'zgarishlar davrini boshdan kechirmoqda. Globallashuv, axborot oqimining cheksizligi va sun'iy intellektning rivojlanishi ta'lim jarayonidan yangi tipdagi kompetensiyalarni talab qilmoqda. Endi ta'limning asosiy vazifasi nafaqat bilimlarni uzatish, balki shaxsda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muammolarni hal qilish va o'z-o'zini rivojlantirish kabi ko'nikmalarni shakllantirishdan iboratdir.

Ushbu maqolaning maqsadi ta'limning tarixiy evolyutsiyasini chuqur o'rganish orqali uning zamonaviy shaklining shakllanish shart-sharoitlarini aniqlash va bugungi kundagi ta'lim tizimining ilg'or yutuqlari bilan birga yechimini kutayotgan asosiy muammo va kamchiliklarini tizimli tahlil qilishdan iborat. Bu tahlil kelajak ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish uchun nazariy asos yaratishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ta'limning tarixiy bosqichlari va zamonaviy ta'lim muammolariga oid keng ko'lamli ilmiy adabiyotlar mavjud bo'lib, ular bir necha asosiy yo'nalishlarda jamlangan. Tarixiy pedagogika sohasida I.Ya. Lerner, M.A. Danilov kabi olimlar ta'limning tarixiy taraqqiyotini, uning jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liqligini, o'qitish mazmuni va usullarining evolyutsiyasini o'rganishgan. O'rta Osiyo ta'lim tizimining tarixiy ildizlari borasida esa A. Ziyoyev, B. Qosimov kabi mahalliy tadqiqotchilar madrasa ta'limining o'ziga xos xususiyatlari, buyuk mutafakkirlarning pedagogik g'oyalari masalasini chuqur tahlil qilganlar. Bu ishlar tarixiy bosqichlarning nazariy asosini shakllantirish uchun muhimdir.²

Zamonaviy ta'limga bag'ishlangan adabiyotlar esa, asosan, didaktika, ta'lim menejmenti va raqamli pedagogika yo'nalishlarida to'plangan. Jon Dyuning "Progressiv ta'lim" konsepsiyasi, L. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi va J. Piajening kognitiv rivojlanish nazariyalari zamonaviy shaxsga yo'naltirilgan ta'lim

² Sayidahmedov, N. — Pedagogik texnologiyalar — Toshkent: Moliya, 2017, 45-50-betlar. (Ta'lim metodlari va texnologiyalarining o'zgarishi borasida).

metodologiyasining asosini tashkil qiladi. Bugungi kunda Texnologik pedagogik kontent bilimi (TPACK), masofaviy ta'lim samaradorligi, moslashuvchan ta'lim tizimlari (Adaptive Learning Systems) kabi mavzular T. Bates, A. W. Bates, G. Siemens kabi xalqaro olimlar tomonidan jadal o'rganilmoqda³.

Metodologiya: Ushbu maqolani tayyorlashda tarixiy tahlil, qiyosiy tahlil va sistemali yondashuv metodlari qo'llanildi.

Tarixiy tahlil: Ta'lim tizimining ibtidoiy jamiyatdan bugungi kungacha bo'lgan rivojlanish bosqichlarini xronologik tartibda o'rganish, har bir bosqichning asosiy maqsad, mazmun va usullarini ajratib ko'rsatish imkonini berdi.

Qiyosiy tahlil: An'anaviy (XX asr) va zamonaviy (XXI asr) ta'lim modellarining yutuq va kamchiliklarini o'zaro solishtirish orqali ularning samaradorligini baholashda qo'llanildi.

Sistemali yondashuv: Zamonaviy ta'limni yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish, uning barcha elementlari (o'qituvchi, o'quvchi, metodologiya, texnologiya, boshqaruv) o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilish orqali muammolarni kompleks hal qilish yo'llari aniqlandi.

Shuningdek, aniq ma'lumotlarni taqdim etish uchun ta'lim sohasidagi so'nggi statistik ma'lumotlar, xalqaro tadqiqotlar (masalan, PISA, TIMSS) natijalari va ilmiy jurnallardagi empirik tadqiqot natijalariga asoslanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ta'limning tarixiy bosqichlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, har bir davr o'zining ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmasidan kelib chiqib ta'limga asosiy talablarni qo'ygan. Bugungi zamonaviy ta'lim esa, asosan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) integratsiyasi, shaxsiy ehtiyojlarga moslashuvchanlik va globallashtirish tendensiyalari bilan belgilanadi.

1. Zamonaviy Ta'limning Asosiy Yutuqlari

³ Deyui, J. — Demokratiya va ta'lim (Asarning o'zbekcha tarjimasi) — Toshkent: Yangi Asr Avlodi, 2008, 65-72-betlar. (Progressiv ta'lim g'oyalari va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv).

Zamonaviy ta'lim tizimi, ayniqsa, pandemiya sharoitida va undan keyin texnologiyalar tufayli misli ko'rilmagan yutuqlarga erishdi.

Texnologiyalar Integratsiyasi va Masofaviy Ta'lim: MOOCs (Massiv Ochiq Onlayn Kurslar), videokonferensiyalar (Zoom, Teams) va o'quv platformalari (LMS – Learning Management Systems) o'qitish va o'rganish geografik chegaralarini yo'qotdi. Bu, birinchidan, ta'lim resurslariga global miqyosda kirishni ta'minladi; ikkinchidan, o'qishni ish va shaxsiy hayot bilan uyg'unlashtirish imkonini beruvchi moslashuvchan jadvalni yaratdi. Natijada, o'zbekistonlik talabalar va o'qituvchilar ham dunyoning yetakchi universitetlari materiallaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Shaxsga Yo'naltirilgan va Interfaol Ta'lim: An'anaviy ta'lim "barchaga bir xil" yondashuvidan voz kechib, differensial ta'lim va moslashuvchan dasturlarga o'tildi. Loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning), muammoli ta'lim (Problem-Based Learning) va aqliy hujum (Brainstorming) kabi interfaol metodlar o'quvchilarda bilimlarni oddiy yodlash emas, balki ularni amalda qo'llash, tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini shakllantirmoqda.

Inklyuzivlik va Imkoniyatlar Tengligi: Raqamli texnologiyalar maxsus ehtiyojli shaxslarning ta'lim olish jarayonini sezilarli darajada yengillashtirdi. Maxsus dasturlar, ekran o'qish vositalari va moslashtirilgan o'quv materiallari tufayli ta'limga kirish imkoniyati kengaydi, bu esa ta'limdagi inklyuzivlikni oshirdi.

2. Zamonaviy Ta'limning Kamchiliklari va Muammolari

Muvaffaqiyatlarga qaramay, zamonaviy ta'lim tizimi bir qator tizimli muammolarga duch kelmoqda:

Raqamli Tafovut (Digital Divide): Texnologiyalarning ta'limga kirib kelishi barcha uchun teng imkoniyat yaratmadi. Qishloq joylarida, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan zaif oilalarda internet, kompyuter va sifatli raqamli resurslardan foydalanish imkoniyati cheklangan. Bu esa ta'lim sifatidagi tengsizlikni yanada chuqurlashtirmoqda.

O'qituvchilar Kompetensiyasi va Moslashuvchanligi: Ko'plab an'anaviy tayyorgarlikdan o'tgan o'qituvchilar zamonaviy raqamli vositalar, interfaol metodlar va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlarni qo'llashda qiynalmoqdalar. Ular uchun doimiy malaka oshirish tizimi va amaliy ko'mak yetishmayapti.

Ta'lim Sifatining Tekshirilmaganligi: Onlayn kurslar va o'quv materiallari ko'paygan sari, ularning didaktik sifati va ilmiy asoslanganligi borasida muammolar yuzaga kelmoqda. Rasmiy ta'lim muassasalari tomonidan beriladigan diplomlar qiymatining va o'qituvchining darsdagi real roli pasayish xavfi mavjud.

Quyida ta'limning an'anaviy va zamonaviy modellarining asosiy xususiyatlarini qiyoslovchi jadval keltirilgan:

1-Jadval: An'anaviy va Zamonaviy Ta'lim Modellarining Qiyosiy Tahlili

Ko'rsatkich	An'anaviy Ta'lim (XX asr)	Zamonaviy Ta'lim (XXI asr)
Asosiy Maqsad	Bilimlarni uzatish va yodlash.	Kompetensiyalarni (PFX: problem solving, tanqidiy fikrlash, kreativlik) shakllantirish.
O'qituvchi Roli	Bilim manbai, asosiy ma'ruzachi.	Mentor, fasilitator, yo'naltiruvchi.
O'quvchi Roli	Passiv tinglovchi, axborotni qabul qiluvchi.	Faol ishtirokchi, tadqiqotchi, ijodkor.
Asosiy Metod	Ma'ruza, og'zaki so'rash, yakka tartibdagi ish.	Loyiha, bahs-munozara, keys-stadi, interfaol metodlar.
Texnologiya	Doska, qalam, kitob.	LMS, Onlayn platformalar, VR/AR, Sun'iy intellekt.

Ta'limning rivojlanish bosqichlarini aniq raqamlar bilan ifodalash qiyin, chunki bu sifat ko'rsatkichi. Biroq, ta'limga sarflanadigan xarajatlar va uning jamiyatga

ta'sirini aks ettiruvchi ko'rsatkichlar tahlil qilinishi mumkin. Masalan, XXI asrda ta'limga sarflanadigan global YaIM ulushi va raqamli ta'limga qamrov keskin o'sdi.

2-Jadval: Ta'lim Evolyutsiyasining Ba'zi Kvantitativ Ko'rsatkichlari (Taxminiy va Umumiy Trend)

Ko'rsatkich	Ibtidoiy/Qadimgi davr	O'rta asrlar (Madrasa)	An'anaviy davr (XX asr)	Zamonaviy davr (XXI asr)
Qamrov darajasi	Tor (elita, ruhoniylar)	O'rtacha (Asosan shaharlar)	Keng (Majburiy maktab)	Global (Onlayn imkoniyatlar hisobiga keng)
Ta'lim olish muddati	Noma'lum/Qisqa	O'rtacha (5-10 yil)	Uzun (11-17 yil)	Uzluksiz (Hayot davomida o'rganish)
Axborot Manbai	Og'zaki, qo'lyozmalar	Qo'lyozma kitoblar	Bosma kitoblar, darsliklar	Internet, Raqamli Resurslar, Global Baza
Ta'lim Sifatini Tekshirish	Subyektiv (Usta bahosi)	Diniy/aqidaviy bilim	Standartlashtirilgan testlar	Kompetensiyaga asoslangan baholash (PISA, loyihalar)

Ushbu jadval ta'lim jarayonining asosiy dinamikasini – tor, elitar bilimlarni uzatishdan global miqyosdagi, uzluksiz va kompetensiyalarga yo'naltirilgan jarayonga o'tganini yaqqol ko'rsatib turadi.

XULOSA

Ta'limning tarixiy bosqichlarini o'rganish shundan dalolat beradiki, ta'lim doimo jamiyatning madaniy, iqtisodiy va texnologik ehtiyojlariga javoban rivojlanib kelgan. Ibtidoiy amaliy ko'nikmalarni uzatishdan boshlangan bu jarayon, diniy-aqidaviy bilimlar, keyinchalik ommaviy, standartlashtirilgan ishlab chiqarishga yo'naltirilgan ta'lim orqali hozirgi raqamli va shaxsga yo'naltirilgan modelga yetib keldi. Hozirgi zamonaviy ta'lim tizimi AKT integratsiyasi, interfaol metodlar va ta'limga global kirish imkoniyatlari kabi beqiyos yutuqlarga erishdi. Bu yutuqlar tufayli ta'lim yanada moslashuvchan, samarali va shaxsiy ehtiyojlarga yo'naltirilgan bo'lib bormoqda.

Shu bilan birga, maqolada muhokama qilinganidek, tizimda jiddiy kamchiliklar saqlanib qolmoqda. Raqamli tafovutning chuqurlashuvi ta'limdagi tengsizlikni kuchaytiruvchi eng katta xavfdir. Agar barcha o'quvchilarga bir xil texnologik sharoitlar va imkoniyatlar yaratilmasa, ta'lim yutuqlari faqat jamiyatning ma'lum bir qismi uchun erishilgan bo'lib qoladi. Ikkinchi jiddiy muammo o'qituvchilarning yangi sharoitlarga tayyorlanishi bilan bog'liq. Ta'limning markazida texnologiya emas, balki o'qituvchining malakasi, pedagogik mahorati va yangi metodologiyalarni qo'llash qobiliyati turishi lozim. Shuning uchun, o'qituvchilarni doimiy kasbiy rivojlantirish va ularning ijtimoiy maqomini oshirish bu tizimni takomillashtirishning asosiy omillaridan biridir.

Kelajakda ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha quyidagi ustuvor vazifalar aniqlanadi:

Integratsiyalashgan (Blended) Ta'lim Modelini Kuchaytirish: Faqat onlayn yoki faqat an'anaviy ta'lim emas, balki ularning eng yaxshi jihatlarini birlashtirgan, o'quvchining faolligini oshiruvchi gibrid yondashuvni joriy etish.

Keng Qamrovli Raqamlashtirishni Ta'minlash: Iqtisodiy jihatdan zaif hududlarda infratuzilmani yaxshilash va raqamli savodxonlikni oshirish bo'yicha milliy dasturlarni amalga oshirish.

Hissiy-Ijtimoiy Ko'nikmalarga E'tibor Qaratish: Zamonaviy ta'limda faqat akademik bilimlarga emas, balki hissiy intellekt (EQ), jamoada ishlash va

munosabatlarni boshqarish kabi insoniy ko'nikmalarni shakllantirishga katta e'tibor berish lozim.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tarixi rivojlanishning uzluksiz jarayoni ekanligini tasdiqlaydi. Bugungi kundagi yutuqlarni mustahkamlash va kamchiliklarni bartaraf etish uchun tizimli islohotlar, investitsiyalar va barcha ishtirokchilar – o'qituvchilar, o'quvchilar, hukumat va jamoatchilikning birgalikdagi sa'y-harakatlari talab etiladi. Ta'lim sifati har bir millatning kelajagini belgilab beruvchi eng muhim kapitaldir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sayidahmedov, N. — Pedagogik texnologiyalar — Toshkent: Moliya, 2017, 45-50-betlar. (Ta'lim metodlari va texnologiyalarining o'zgarishi borasida).
2. Toliqulov, U. T. — Pedagogika nazariyasi va tarixi — Toshkent: Turon-Iqbol, 2018, 98-105-betlar. (Ta'limning tarixiy bosqichlari nazariy tahlili).
3. Bates, A. W. (Tony) — Teaching in a Digital Age: Guidelines for designing teaching and learning — Vancouver: Tony Bates Associates Ltd., 2015, 120-130-betlar. (Zamonaviy raqamli ta'lim va masofaviy o'qitish metodlari haqida).
4. Deyui, J. — Demokratiya va ta'lim (Asarning o'zbekcha tarjimasi) — Toshkent: Yangi Asr Avlodi, 2008, 65-72-betlar. (Progressiv ta'lim g'oyalari va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv).
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-sonli Farmoni — O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida — Toshkent, 2019, 3-6-bandlar. (Ta'lim sohasidagi zamonaviy islohotlar va maqsadlar).
6. Siemens, G. — Connectivism: A learning theory for the digital age — International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2005, Vol. 2, № 1, 3-10-betlar. (Zamonaviy onlayn ta'limning asosiy nazariyasi haqida).